

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Aix-Marseille Université (France)
TESOL – Ukraine

**НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
В МОВІ І КУЛЬТУРІ**

Збірник наукових праць

Київ 2017

УДК 821.09(100)(082)

НЗ5

Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових
НЗ5 праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна. О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2017. -
343 с.

ISBN 978-617-7397-36-5

Збірник містить тексти доповідей X Міжнародної конференції з питань національної ідентичності в мові і культурі, що відбулася 17-18 травня 2017 року на кафедрі іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

Організаційний комітет

Голова оргкомітету:

Гудманян А.Г., д-р філол. наук, проф., директор Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Заступник голови:

Шостак О.Г., канд. філол. наук, доцент, зав. кафедрою іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Члени оргкомітету:

Артюшкіна О., канд. наук з лінгвістики, доцент каф-ри славістики, університет Екс-Марсель, м. Екс-ан-Прованс, (Франція)

Раду А.І., канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Рецензенти:

Дудок Р.І., д-р філол. наук, проф., зав. кафедрою іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Мосенкіс Ю.Л., док. філол. наук, професор, професор кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чеснокова А.В., проф. каф-ри англ. філол. і перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка

*Рекомендовано до друку Вченою радою Гуманітарного інституту
(Протокол № 3 від 19 квітня 2017 р.)*

ISBN 978-617-7397-36-5

© Національний авіаційний університет, 2017

© Колектив авторів, 2017

Валентина Зотова

Кандидат педагогічних наук, доцент

Вікторія Палкіна

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

м. Мелітополь

ХУДОЖНІ ФУНКЦІЇ ФОКАЛІЗАЦІЇ У РОМАНАХ ОЛЕКСАНДРА ІРВАНЦЯ «РІВНЕ/РОВНО (СТІНА)» І СВЕНА РЕГЕНЕРА «БЕРЛІНСЬКИЙ БЛЮЗ»

Сучасна культурна відкритість світового суспільства дає можливість глибше усвідомити літературні тенденції і зв'язки. Новітня проза є підтвердженням цієї тези. Теми, проблематика, стильова палітра нашої вітчизняної романістики зближує її із знаковими зарубіжними текстами. Зокрема, яскраві паралелі спостерігаються у творчості О. Ірванця і німецького автора С. Регенера.

Обидва письменники – неповторні, оригінальні особистості. Вони ровесники – народились одного року того ж самого місяця – у січні 1961-го; мають багато дотичних у творчій манері, наприклад, віртуозно володіють широкою сміховою палітрою, особливо гумором та іронією; розробляють близькі теми.

Незважаючи на колосальну популярність у своїх країнах, переклади іноземними мовами, численні нагороди, згадані письменники ще належно не поціновані, а їх творчість потребує подальшого глибокого вивчення. Метою нашого аналізу є компаративне дослідження художніх функцій фокалізації у романах О. Ірванця «Рівне/Ровно (Стіна)» і С. Регенера «Берлінський блюз», адже ці твори мають багато спільного у змісті, проблематиці, міфопоетиці, стильових акцентах тощо.

Роман О. Ірванця «Рівне/Ровно (Стіна)» є антиутопією з притаманними їй жанровими ознаками: наявністю антиутопічного простору (територія тоталітарної держави), межі, яка відокремлює територію держави і життя людей від зовнішнього світу; відмовою суспільства від культурно-історичних здобутків минулого; описом місцевості, що помітно контрастує з об'єктивною реальністю, є приреченою на втрату майбутнього. Оповідь у романі суб'єктивована, нагадує щоденник. У тексті читаємо: «Так. Адреса відправника: «Ровенське обласне управління...». Дата на штемпелі відправлення – двотижневої давності, 2 вересня, точніше – «2 сентября», ледь прочитується по бляклому чорнильному штампіві. Ну, так, у межах одного міста, звідти, з-за Стіни лист мусив

добиратися два тижні. Авжеж, західно-рівненський штемпель сьогоднішній, нічний, все правильно. І над ранок лист уже тут. Так і є.» [1, с. 9]. Подібні прийоми (внутрішні монологи) дають авторові можливість «із середини» розповісти про конкретний історичний час, створити об'єктивні типажі, розкрити їх світобачення й особливості сприйняття оточуючого середовища.

Головний герой роману Шлойма Ецірван гостро переживає соціально-політичні проблеми, притаманні тоталітарному суспільству, до якого й сам належить. Таким чином, у романі представлено два кути зору: об'єктивований, який показує розгортання власне сюжетних перипетій – історико-суспільних подій, та суб'єктивований, зреалізований у численних роздумах, спогадах, відчуттях головного персонажа, що супроводжуються особливою ліризацією не лише в устах Ецірвана, але й самого автора.

Два взаємопов'язані кути зору зумовлюють особливості нарації у романі: наявність наратора-оповідача, наратора-персонажа та відповідних їх сприйняттю описуваного фокалізацій. При цьому слід зазначити, що найбільш уживана в романі внутрішня фокалізація (згідно типології Ж. Женетта) відноситься до фокальної, оскільки всі перипетії зображуються з погляду головного персонажа. Типи наратора й типи фокалізації накладаються один на одний, що створює додаткові комбінації оповідних фокусів, надає художньому зображенню об'єктно-суб'єктного характеру.

Наратор-оповідач є основним споглядачем у творі, з його перспективи читач отримує більше інформації про письменника Шлойму Ецірвана та його діяльність: «Крізь ляпання оплесків Шлойма ще почув, як у третьому ряді масивна матуся в бузковому оксамитовому платті голосно прошепотіла своїй юній доньці: «Пан автор хоче заакцентувати на небезпеці комуністичного тероризму, якій присвячена і вся його творчість, і ця п'єса зокрема. Він хоче підсилити наше враження від майбутнього перегляду постановки» [1, с. 141]. Як наратор-персонаж, Шлойма сам розкриває свої думки, настрої, почуття, переживання, спостерігає за собою й оточенням. Примітно: себе чоловік описує у другій особі, що додає ситуації ще більшої довірливості, приватності, а отже й граничної об'єктивності: «Він очікувально дивиться на тебе, і двоє його друзів також повертають нетверезі погляди у твій бік, підпускаючи в ці погляди погрози. Значить, це було не просто інформаційне повідомлення, не просто рекламний текст. Це – вимога. Отож, вони хочуть з тебе ще десять-п'ятнадцять гривень. І ти опиняєшся перед дилемою» [1, с. 66].

Як оповідач, наратор вносить певну фіктивність у створення образу персонажа, описуючи його життя. Разом із тим він наділяє головного героя й певними власними рисами, тим самим наближаючи не лише персонажа, але й самого себе до читача. Таким чином, наявність двох перспектив дає змогу реалізувати оцінне ставлення і процес перцепції роману, а також налагодити комунікативний контакт із читацькою аудиторією. Прикладом сказаного є епізод перетину межі. Перейшовши кордон з Рівного до Ровного, Ецірван повертається у минуле, відчуваючи сум, ностальгію за втраченим. І цей настрій передається читачеві.

Під кутом зору плану прояву художньої фокалізації (Б. Успенський), у романі О. Ірванця «Рівне /Ровно (Стіна)» виокремлюємо наступні плани: «план оцінки» («Вони ж на те й існують, ці компетентні органи. Ач, як ти швидко, шойно опинившись по цей бік стіни, почав думати по-тутешньому. Може й нема тут ніяких «компетентних органів»... Та ні, де ж їх нема... Швидше можна припустити, що той старший інспектор, або його заступник, або секретарка просто не потрудились передзвонити твоїм батькам» [1, с. 28]); «план фразеології» («Три крапки у його прямій мові були тверді і об'ємні. Було навіть чути, як вони, повисівши мить у повітрі, осипаються на підлогу, поцокуючи, немов відстріляні гільзи» [1, с. 37]); «план просторово-часової характеристики» («Перебігши листа очима, Шлойма похапливо зиркнув на годинника з календарем на циферблаті: Sept.17 Thurs. Так, це сьогодні. До всього ще бракувало лише цієї поїздки. Але їхати треба» [1, с. 10]); «план психології» («Творити дію – моє призначення, моє завдання! Я намагався про це сказати у своєму сумбурному виступі – хто ж їм винен, що вони реготалися?» [1, с. 152]).

І внутрішня, і зовнішня фокалізації виявляють одну з відзначальних особливостей ідіостилу письменника – уміння про серйозні речі сказати з гумором, а то й з іронією чи сарказмом. Цікавою в цьому відношенні є промова Чмоня, у якій він намагається поцінувати творчість Т. Шевченка: «А нелегко говорити про Шевченка тому, що важко!» [1, с. 43], «Шевченко, він же всеосязний! Він охопив усе...!» [1, с. 43]. У наступних рядках гумор, з яким сприймається промова професора-невдахи, переростає в неприховану іронію наратора-оповідача: «Професор Чмонь дедалі ширше розкручував над головами письменників спіраль порожнечі свого виступу» [1, с. 44]. К. Левків пише, що це «вже схоже не так на іронію, як на викривальний сарказм... Професор Чмонь щораз більше виявляє свою тупість. А Ірванець навіть там, де його текст

викликає сміх у читача, залишається насправді серйозним і не так потішним, як уїдлигим, його іронія – продуманий засіб, що слугує певній меті. Складається враження, що автор хотів у такий спосіб висловити власне ставлення до проблеми і певним чином стати на бік однієї зі сторін» [2].

Аналізуючи роман С. Регенера «Берлінський блюз (Пан Леман)», відзначимо, що текст О. Ірванця дуже близький до нього. Образ берлінської Стіни у Регенера явно корелює з алюзією на Берлінську стіну в Ірванця. У розповідному контенті обох творів акцентуємо схожий вік головних героїв, часово-просторові паралелі (урбаністичний простір, осінь тощо). Головною відмінністю порівнюваних романів є їх жанрова приналежність. Твір С. Регенера більше сповнений ліризмом, філософствуванням, роздумами про людські стосунки – у суспільстві, між друзями, закоханими. Текст має ознаки філософсько-психологічного, суспільно-побутового та деяких інших жанрових різновидів роману. Читач зустрічається з двома світами – фіктивним (Рівно/Ровно) та реальним (район Кройцберг).

Як і в романі О. Ірванця, С. Регенер буде художню розповідь у формі щоденника, з якого постає особистість головного персонажа на ім'я Франк Леман або «Пан Леман» і де описуються події осені 1989 року. Таким чином, у цьому творі також взаємопоєднуються два типи фокалізації: зовнішня і внутрішня, звучать голоси наратора-оповідача і наратора-персонажа: «Господин Леман любил своих родителей. За многое он был им благодарен, к тому же они жили далеко от Западного Берлина, в Бремене, то есть через две государственные границы и несколько сотен километров. Единственная проблема заключалась в том, что они рано вставали и рано звонили по телефону» [3]; «Я уже заметил, что некоторые ужасно гордятся тем, как долго они уже живут в Берлине. Это ведь такое крупное достижение – жить здесь. Правда, этого достигли еще два миллиона человек. Большое дело. Потрясающе» [3].

Згідно типології Ж. Женетта, внутрішня фокалізація у романі С. Регенера є фокальною. Вона дає можливість авторові розкрити внутрішні суперечності, переживання героя, пов'язані з низкою подій, що стаються у його житті: «Леман почувствовал сильное желание обратиться к ним и сказать что-нибудь такое, о чем бы он потом пожалел, это он понимал и поэтому промолчал. Сегодня неподходящий день для агрессивных выходок, подумал он, мне нельзя было подходить к телефону, да еще вчерашний шнапс – вот в чем корень зла, подумал господин Леман» [3].

Як правило, перехід від одного типу нарративу до іншого ледь помітний, тонкий, ми б сказали, витончений. Наративи гармонійно поєднуються завдяки майстерності автора, який максимально відверто викладає думки головного героя, розповідає про події, які трапляються з ним незадовго до падіння Берлінської стіни, озвучує свою власну позицію: «А если уж говорит про содержание жизни, то нужно доводить мысль до конца. Такое слово нужно осознать. Какое отношение имеет к содержанию жизни тот факт, что кто-то работает в баре? Это ведь бред – содержание жизни. Надо жить и радоваться жизни, этого совершенно достаточно» [3]. У романі С. Регенера «Берлінський блюз (Пан Леман)» виокремлюємо наступні плани прояву художньої фокалізації: «план оцінки» («Заведение, в котором сервируют завтраки, не имеет права называться рестораном...» [3]); «план фразеології» («Войдя в «Базар» вскоре после разговора с матерью, господин Леман тут же подумал, что это была дурацкая идея – идти в воскресенье в это время в «Базар», надо было понять это сразу» [3]); «план просторово-часової характеристики» («Он прикинул, сейчас, должно быть, часов восемь вечера...» [3]); «план психології» («Господин Леман стоял, окруженный потоками машин, и чувствовал себя опустошенным. Ему не хотелось домой, там его не ожидало ничего, кроме нескольких книг и пустой кровати.» [3]). Наведені приклади вказують на те, що С. Регенер і О. Ірванець обрали схожі плани прояву художньої фокалізації.

Обрані форми внутрішньої та зовнішньої фокалізації дали можливість обом письменникам створити переконливий образ людини на зламі епох, розкрити її буття у суспільстві, розповісти про історичні події з погляду їх очевидців.

Література

1. Ірванець О. Рівне / Ровно (стіна) : нібито роман / Олександр Ірванець. – Львів : Кальварія, 2002. – 192 с.
2. ЛЕВКІВ Ксенія. ОЛЕКСАНДР ІРВАНЕЦЬ ВИПРАВЛЯЄ «ВАДИ СУСПІЛЬСТВА» [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:W3IO84uQTdQJ:dspace.tnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3015/1/Levki_v_Kseni.pdf+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera
3. Регенер С. Берлінський Блюз (текст) / Свен Регенер. – Режим доступу до твору : <http://www.libros.am/book/read/id/188665/slug/berlinskijj-blyuz>